

Citation:

Voleková, K. (2019). Staročeské sumáře v biblích 15. století. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 54. <https://doi.org/10.11649/sfps.1846>

Kateřina Voleková
(Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha)

Staročeské sumáře v biblích 15. století¹

Překlady bible do národních jazyků byly ve středověku po vzoru latinské Vulgáty opatřovány v různé míře parabiblickými texty, které měly pomoci při studiu bible a při jejím využití v kazatelství a v liturgii.² Již nejstarší překlad celé bible do češtiny, jehož vznik se klade do padesátých let 14. století, byl doplněn o několik předmluv k biblickým knihám.³ Jednalo se jak o vlastní úvodní texty pocházející z pera jednoho ze staročeských překladatelů, tak o překlady latinských prologů, které předcházely biblické knihy v latinských středověkých biblích a z nichž některé provázely Vulgátu již od jejího vzniku na přelomu 4. a 5. století.

---

¹ Článek vychází z příspěvku předneseném v tematickém bloku *Překladová literatura slovanského středověku* na Mezinárodním kongresu slavistů v Bělehradě 23. 8. 2018.

² Podrobněji byly dosud popsány například parabiblické texty v tzv. Viklefské bibli, srov. Hudson & Solopova, 2016, s. 108–113; Solopova, 2016, s. 7–17.

³ Staročeským biblickým prologům se věnoval Graciotti, 1964, s. 47–61; Kyas, 1976, 1979, 1997, s. 62–64; Orloš, 1992; nověji pak Homolková, 2014; Homolková & Voleková, 2016; Kreisingerová & Pečirková, 2012; Pytlíková & Svobodová, 2016. Biblické předmluvy dochované v staročeských rukopisech a tiscích jsou zpřístupněny v kritické edici *Staročeské biblické předmluvy*, 2019.

Po prvním překladu celé bible – označovaném jako 1. redakce – se na přelomu 14. a 15. století objevuje nový převod, tj. 2. redakce. Nedlouho poté, snad kolem roku 1410, vznikla 3. redakce charakteristická těsným příklonem k latinské předloze. Jako poslední pro staročeské období (tj. do roku 1500) se kromě několika samostatných úprav vyčleňuje 4. redakce, s níž přichází v 80. letech 15. století první tištěná celá bible. Na rozdíl od starších rukopisů doprovází biblický text v 15. století již mnoho textových pomůcek: vedle rozšířeného repertoáru biblických předmluv se v pramenech 2., 3. a 4. redakce objevuje nejčastěji pomůcka pro liturgické využití bible, totiž rejstřík mešních čtení pro pevné a pohyblivé svátky církevního roku. Samostatné Nové zákony pak vedle rejstříků obsahují často také soubor celých starozákonních perikop postního období. Tyto parabiblické přídatky ukazují na to, k jakému účelu byl konkrétní rukopis pořízen a jak byl následně užíván. Biblické rukopisy, které byly doplněny o rejstříky mešních perikop, mohly sloužit pro osobní studium kněze či vzdělaného laika nebo pro přípravu českého kázání. V prostředí utrakvistické církve pak byl český biblický rukopis uzpůsobován tak, aby mohl sloužit jako liturgická příručka – jedním z cílů husitské reformy bylo totiž počestování eucharistické liturgie a prvním krokem byla právě četba epistolů a evangelia v českém jazyce. V husitské době celá bible nebo samostatný Nový zákon postupně zcela nahradily v roli liturgické příručky starší české evangeliáře a s velkou pravděpodobností byly využívány pro hlasité předčítání perikop při mši (srov. Voleková & Svobodová, 2019).

V tomto příspěvku věnujeme pozornost méně častým nebiblickým doplňkům v staročeských biblích, které jsou v latinské Vulgátě označovány jako *capitula*⁴ či *breves (libri)*.⁵ Jedná se o stručné obsahy jednotlivých kapitol biblických knih. Tyto sumáře byly ve středověku jedinečnou textově-orientační pomůckou při studiu bible, protože raněstředověké biblické rukopisy neměly podrobnější dělení kapitol na úseky či verše, a proto byl jejich neodmyslitelnou součástí na začátku biblické knihy seznam, který kapitolu po kapitole sumarizoval její obsah, a tak umožňoval čtenáři snadněji najít v bibli konkrétní místo. Změna v členění biblického textu, která ovlivnila využívání těchto orientačních pomůcek, přišla

---

⁴ Tento termín je polysémní, označuje též krátké čtení z Písma svatého v breviáři (srov. *Slovník středověké latiny v českých zemích*, 1977–2016, s. v. *capitulum*).

⁵ Základní edici obsahů biblických knih připravil v roce 1914 Donatien De Bruyne (reedice vyšla v 2014; De Bruyne, 2014). *Capitula* jsou též součástí kritických edic *Biblia Sacra iuxta Latinam vulgatam versionem ad codicum fidem*, 1926–1995, a *Nouum testamentum D. N. Iesu Christi Latine secundum editionem Hieronymi*, 1889–1954.

až ve 13. století. Ve středověké verzi latinské Vulgáty, v tzv. Pařížské bibli, která se konstitovala ve 13. století v pařížském univerzitním prostředí, byla *capitula* záměrně vynechána a pro lepší orientaci v textu byly kapitoly rozděleny do abecedních úseků (srov. Light, 1994, s. 171). Delší kapitoly byly děleny na sedm úseků označených písmeny A až G, kratší kapitoly byly rozděleny na čtyři části určené písmeny A až D (Van Liere, 2012, s. 104). Tento systém umožnil přesnější odkazování na biblická místa v rejstřících a konkordancích, stal se důležitou pomůckou v latinských biblích studijního typu a byl též využíván v odborných textech pro odkazování a podrobnější členění.

V českých biblických opisech 14. a 15. století není abecední dělení kapitol prakticky téměř využíváno, z vlastních pomůcek pro studium bible převažují biblické předmluvy a rejstříky perikop, ale sumáře se objevují výjimečně. Ačkoli Vladimír Kyas, autor základní monografie o staročeském biblickém překladu, přítomnost těchto obsahů v českých rukopisech evidoval (srov. Kyas, 1997, s. 58, 87), nevěnoval jim dosud nikdo větší pozornost. Je to zřejmě právě proto, že obsahy nejsou v českých biblích obvyklým doplňkem – nacházíme je pouze ve zlomku z více než stovky dochovaných biblických pramenů. Zaměříme se proto nejprve na popis dochování biblických obsahů a poté na posouzení jejich významu pro studium českého jazyka.

V nejstarším staročeském překladu, jak jej známe z *Bible drážďanské* z 60. let 14. století (dále *BiblDrážď*),⁶ obsahy biblických knih chyběly. To můžeme vysvětlit nejen tím, že první překladatelé se soustředili především na převod samotného biblického textu, ale také tím, že předlohou prvotního překladu byla latinská bible s četnými čteními Pařížské bible, která pravděpodobně obsahy nezahrnovala. Celkový postoj k obsahům, potažmo ke všem studijním pomůckám, se změnil až při revizi nejstaršího biblického překladu na přelomu 14. a 15. století. V období předhusitských reformních snah neznámí vzdělanci a propagátoři Božího slova v češtině usilovali o modernizaci stávajícího, půlstoletí starého českého překladu a jeho doplnění o textové pomůcky pro biblická studia a kazatelství po vzoru latinské Vulgáty. Proto byl zřejmě v této době přeložen do staré češtiny soubor latinských *capitul*, podobně jako kolekce biblických předmluv a *Interpretationes Hebraicorum nominum*, které také patří k rozšířeným paratextům v Pařížské bibli (srov. Pytlíková, 2018, s. 33–48).

---

⁶ Rukopis *Bible drážďanské* shořel na počátku 1. světové války v belgické Lovani a jeho obsah je znám ze starších popisů, částečných opisů a fotokopií, srov. Eliáš, 1971, s. 38–45, 164–175; Kyas, 1997, s. 37–41.

Český soubor obsahů biblických knih je dochován v úplnosti pouze v jediném biblickém rukopise. Pramenem, který má obsahy v celistvosti, je druhá nejstarší dochovaná česká bible zvaná *Bible litoměřicko-třeboňská*, která byla psána v letech 1409/1410 až 1414 (dále BibLitTřeb) (srov. Eliáš, 1971, s. 45–58, 175–184; Kyas, 1997, s. 57–60). Obsahy jsou zapsány v jejím 2. svazku na ff. 233ra–290rb za dalšími parabiblickými texty – za souborem biblických předmluv a českým překladem výkladového slovníku *Interpretationes Hebraicorum nominum*. Na konci tohoto nákladného pergamenového rukopisu je za obsahy připojen ještě rejstřík perikop liturgického roku. Poměrně rozsáhlý soubor biblických sumářů, který zabírá v rukopise více než sto stran, psal jiný než hlavní písař této bible, který zaznamenal veškerý biblický text v ostatních dvou dílech BibLitTřeb. Hlavní písař Matěj z Prahy měl jistě potíže s opatřováním předlohy, neboť ji dostával po částech a v nahodilém pořadí (srov. Kyas, 1997, s. 57), což se následně promítlo do nezvyklého řazení knih ve třech svazcích této bible (1. díl: 1 Mach,⁷ 2 Mach, Pr–Sir, A–Jud, Mt–J, Gn–Ru; 2. díl: 1 Rg – Tob, soubor biblických prologů, výklady hebrejských jmen, soubor obsahů, rejstřík perikop; 3. díl: Jdt–Mal, R–Hb, Ap). Toto neobvyklé řazení se pokusil reflektovat i neznámý písař sumářů, a proto jsou nejprve zapsány obsahy biblických knih prvního svazku (avšak podle jejich obvyklého pořádku, ne přesně tak, jak jsou přeházeně zaznamenány v BibLitTřeb), poté obsahy knih druhého svazku a nakonec knih svazku třetího (tabulka č. 1). V zápisu sumářů se však neznámý písař dopustil chyby: nedopatřením totiž vynechal obsahy kapitol knihy Skutků apoštolských, které byly v prvním svazku BibLitTřeb zařazeny hned po Sirachovcovi a předcházely katolické listy. Místo nich písař chybně zapsal dvakrát obsahy kapitol Zjevení svatého Jana, které zaznamenal jednak bezprostředně za obsahy na katolické listy, jednak na samý konec seznamu za obsahy kapitol Listu Židům. Kromě vynechávky obsahů Skutků apoštolských obsahuje soubor jinak sumáře ke všem biblickým knihám zahrnutým v tomto kodexu s výjimkou Modlitby Manassovy, která je v BibLitTřeb zařazena na závěr poslední 36. kapitoly Druhé knihy Paralipomenon jako její integrální část, avšak v sumáři k této kapitole reflektována není. Soubor navíc obsahuje sumáře k Čtvrté knize Ezdrášově, jejíž českých překlad se v BibLitTřeb nenacházel. Z toho vyplývá, že český soubor obsahů vznikl zřejmě nezávisle na rukopisu BibLitTřeb, ale písař jej podle BibLitTřeb upravoval.

---

⁷ Zkratky biblických knih citujeme podle úzu *Staročeského slovníku* (*Staročeský slovník: Úvodní stati, soupis pramenů a zkratok*, 1968, s. 119).

Soubor sumářů biblických knih je opatřen předmlouvou, která začíná slovy *Jakož die svatý Jeroným v jedné epistoletě, jenž slóve Helmitá* (BibLitTřeb, 2. díl, fol. 233ra). Incipit odkazuje na text *Viginti et duas* z pera svatého Jeronýma, který byl ve středověku umisťován jako předmluva před Knihy královské a byl nazýván *Prologus galleatus* „Předmluva opatřená helmou“ (Stegmüller, 1981, s. 257, č. 323).⁸ V prologu se Jeroným podrobně věnoval rozboru biblického kánonu: rozdělil celkem 22 biblických knih do tří tematických skupin a vyloučil ty spisy, které podle jeho názoru do souboru pravověrných knih nepatří. Česká předmluva k obsahům *Jakož die svatý Jeroným* je patrně parafrází tohoto latinského prologu.

Tabulka č. 1. Pořadí sumářů biblických knih v *Bibli litoměřicko-třeboňské*

fol. 233ra–233vb	předmluva <i>Jakož die svatý Jeroným</i>	ff. 264va–265ra	Obs. ad Tob
ff. 234ra–235ra	Obs. ad Gn	fol. 265ra–265va	Obs. ad Jdt
ff. 235ra–236ra	Obs. ad Ex	ff. 265va–266ra	Obs. ad Est
ff. 236ra–237ra	Obs. ad Lv	ff. 266ra–267rb	Obs. ad Job
ff. 237ra–238rb	Obs. ad Nu	ff. 267rb–272vb	Obs. ad Ps
ff. 238rb–239rb	Obs. ad Dt	ff. 272vb–275ra	Obs. ad Is
ff. 239rb–240ra	Obs. ad Jos	ff. 275ra–277ra	Obs. ad Jr
fol. 240ra–240vb	Obs. ad Jdc	fol. 277ra–277rb	Obs. ad Lam ^I
fol. 241ra	Obs. ad Ru	fol. 277rb–277va	Obs. ad Bar ^{II}
ff. 241ra–242va	Obs. ad Pr	ff. 277va–279va	Obs. ad Ez
ff. 242vb–243rb	Obs. ad Eccl	ff. 279va–280rb	Obs. ad Dn
fol. 243rb–243va	Obs. ad Ct	fol. 280rb–280vb	Obs. ad Os
ff. 243va–244ra	Obs. ad Sap	ff. 280vb–281ra	Obs. ad Jl
ff. 244ra–246rb	Obs. ad Sir	fol. 281ra–281rb	Obs. ad Am
ff. 246rb–247va	Obs. ad 1 Mach	fol. 281rb–281va	Obs. ad Abd
ff. 247va–248va	Obs. ad 2 Mach	fol. 281va	Obs. ad Jon
ff. 248va–250rb	Obs. ad Mt	fol. 281va–281vb	Obs. ad Mi
ff. 250rb–251rb	Obs. ad Mc	ff. 281vb–282ra	Obs. ad Na
ff. 251rb–253rb	Obs. ad L	fol. 282ra	Obs. ad Hab
ff. 253rb–254va	Obs. ad J	fol. 282ra–282rb	Obs. ad So
fol. 254va–254rb	Obs. ad Ja	fol. 282rb	Obs. ad Agg

⁸ Předmluva se zachovala v dalších třech českých biblích (viz dále) a také v samostatném opise na konci stuttgartské latinské bible, srov. Schröpfer, 1971, s. 349–370; *Staročeské biblické předmluvy*, 2019, s. 148–150, 480–483.

ff. 254vb–255ra	Obs. ad 1 P	fol. 282rb–282vb	Obs. ad Zch
fol. 255ra–255rb	Obs. ad 2 P	ff. 282vb–283ra	Obs. ad Mal
fol. 255rb–255va	Obs. ad 1 J	ff. 283ra–284ra	Obs. ad R
fol. 255va–255vb	Obs. ad 2 J	ff. 284ra–285ra	Obs. ad 1 C
fol. 255vb	Obs. ad 3 J	fol. 285ra–285vb	Obs. ad 2 C
fol. 255vb	Obs. ad Jud	ff. 285vb–286rb:	Obs. ad G
ff. 255vb–256vb	Obs. ad Ap	fol. 286rb–286va	Obs. ad E
ff. 257ra–258ra	Obs. ad 1 Rg	ff. 286va–287ra	Obs. ad Ph
fol. 258ra–258vb	Obs. ad 2 Rg	fol. 287ra–287rb	Obs. ad C
ff. 258vb–259vb	Obs. ad 3 Rg	fol. 287rb–287va	Obs. ad 1 Th
ff. 259vb–261rb	Obs. ad 4 Rg	fol. 287va	Obs. ad 2 Th
fol. 261rb–261vb	Obs. ad 1 Par	ff. 287va–288ra	Obs. ad 1 T
ff. 262ra–263rb	Obs. ad 2 Par	fol. 288ra–288rb	Obs. ad 2 T
fol. 263rb–263va	Obs. ad 1 Esd	fol. 288rb	Obs. ad Tt
ff. 263va–264ra	Obs. ad Neh	fol. 288rb–288va	Obs. ad Phm
fol. 264ra–264va	Obs. ad 2 Esd	ff. 288va–289rb	Obs. ad Hb
fol. 264va	Obs. ad 4 Esd ^{III}	ff. 289rb–290rb	Obs. ad Ap ^{IV}

^I Včetně páté kapitoly, tj. původně Modlitby Jeremiášovy (*Kapitola pátá Prosí prorok boha, aby zpomanul na rozličnost biedy lidu svého a smiloval se nad ním* BiblLitTřeb, 2. díl, 277rb).

^{II} Včetně šesté kapitoly, tj. původně Listu Jeremiášova (*Kapitola šestá. Poslal Jeremiáš list Židům do Babylóna, v němž praví jim, že pro hříechy budú v Babylóně až do sedmého pokolenie a potom budú vráceni. Protož napomíná je, aby modlářstvie se vystřiehali, když uzře krásné obrazy, neb sú nestatečny, ani sobě, ani jiným mohú spomáhati ani uškoditi, a že sú lepšě zvieřata hovada a osudie potřebná nežli ti obrazové. A protož velí jich netbati, jakožto strašidla v tykevnici* BiblLitTřeb, 2. díl, 277va).

^{III} Čtvrtá kniha Ezdrášova je zde rozdělena na pět kapitol. Na okraji je korektorem červeně připsána poznámka: *Tyto knihy nejsú z počtu přeložených od svatého Jeronýma, a tak ani v českú řeč přeloženy sú* BiblLitTřeb, 2. díl, 264va.

^{IV} Obsahy na knihu Zjevení sv. Jana byly zapsány již jednou dříve na ff. 255vb–256vb.

Co se týče textu sumářů, můžeme se vzhledem k jejich rozsahu a detailnosti oprávněně domnívat, že je autor neskládal sám na základě vlastního studia bible, ale že pracoval s latinskými předlohami. Zatím však není zjištěno, zda jde o přesný překlad latinských *capitulí*, nebo o jejich volnou adaptaci. Přímá předloha nebyla zatím nalezena ani v edici biblických obsahů, ani v kritické edici Vulgáty.⁹ Úkolem do budoucna tedy zůstává průzkum latinských biblí

⁹ Srov. pozn. č. 5.

bohemikálního původu zaměřený na přítomnost *capitulí*, které by mohly být zdrojem pro český text obsahů.¹⁰

Text obsahů v BiblLitTřeb prošel po zapsání korektorskými opravami. Neznámý korektor, který zkontroloval i ostatní texty BiblLitTřeb (srov. Kyas, 1997, s. 58; Sobalíková, 2009, s. 469), znění obsahů pečlivě procházel a text především doplňoval o slova až celé věty, snad podle jiné latinské předlohy. Tak například podstatně rozšířil původní obsah desáté kapitoly knihy Exodus o rozsáhlejší dodatek (příklad č. 1) nebo k obsahu dvanácté kapitoly téže knihy napsal na okraj jiný překlad (příklad č. 2). Doplnil také celý chybějící obsah na 16. kapitolu listu Římanům, který v původním zápise chyběl (příklad č. 3).

Příklad č. 1: Obs. ad Ex 10: *Kapitola desátá. O kobykách a tmách hustých v Ejiptě [za tři dny, že jeden druhého neviděl ani sě kto s miesta hnul, a kdež Židé bydleli, tu jasno bylo korektor in marg.]* BiblLitTřeb, 2. díl, 235rb

Příklad č. 2: Obs. ad Ex 12: *pokropení veřejí [alias obů podvojí korektor in marg.] krví beránkovú* BiblLitTřeb, 2. díl, 235rb

Příklad č. 3: [*Kapitula XVI. K Římenínóm. Apoštol porúcie římským křesťanóm dobrodědce své i cierkve božie a velí jich pozdravovati, i sami mezi sebou aby sebe pozdravovali a vystřiehali sě ot rozbrojitelóv viery pravé. A pak pozdravujě jich ot sebe i svých tovaryšov, zvěstuje jim jich protivníka zetření a žádá jim milosti božie a potvrzenie u vieře křesťanské*¹¹ korektor in marg.] BiblLitTřeb, 2. díl, 284ra

Kromě souboru v BiblLitTřeb se sumáře zachovaly částečně a výběrově v dalších devíti staročeských rukopisech 2. třetiny 15. století. Na rozdíl od biblických předmluv, jejichž specifická slovní zásoba pronikla i do latinsko-českých biblických slovníků, tzv. Mamotrektů (Kyas, 1997, s. 119), slova ze sumářů v těchto lexikografických textech vykládána nejsou. Obsahy byly opisovány do českých biblí buď souborně na začátek rukopisu či příslušné biblické knihy, nebo jednotlivě před příslušné kapitoly. Prameny s obsahy jsou, co se týče znění samotného biblického textu, různorodé, řadí se k 2. i 3. redakci, i k biblím kompilovaným; tradování obsahů biblických knih tedy nebylo spojeno s žádnou konkrétní redakcí. Jako první představíme nejmladší

¹⁰ Obsahy před jednotlivými knihami byly dosud nalezeny ve dvou bohemikálních latinských biblích pocházejících z doby o trochu pozdější: v *Bibli Sixta z Ottersdorfu*, Praha, Národní knihovna ČR, sign. XIII A 3, kolem 1430; a v *Bibli kněze Michala*, Praha, Národní knihovna ČR, sign. VI E 14, 1423.

¹¹ křesťanské] krzeftanfku rkp.

z pramenů: v kompilované *Bibli Záblického* (dále *BiblZábl*) z let 1476–1478 je opsán necelý soubor obsahů biblických knih. Pohromadě zaznamenané sumáře knih z první části Starého zákona (Obs. ad Gn – Obs. ad Ps, ff. 2ra–15ra) uvozuje navíc i předmluva *Jakož die svatý Jeroným* (fol. 1rb–1vb). Z důvodu fyzického poškození kodexu jsou však některá folia neúplná. Navíc došlo ke ztrátě druhého folia, a proto chybí konec předmluvy a začátek seznamu sumářů – dochovány jsou až od obsahu 20. kapitoly První knihy Mojžíšovy. Znění textu obsahů vychází z *BiblLitTřeb*, opis totiž přejímá úpravy korektora této starší bible: obsahuje textový dodatek (příklad č. 4) a korektorovými variantami nahrazuje původní výraz v obsahu (příklad č. 5).

Příklad č. 4: Obs. ad Ex 10: X. [...]h a tmách hustých v E[...]. [...] tři dni, že jeden druhého nev[...] [...]ni se kto s miesta hnul, a kdež Židé [...] echu, tu jasno bylo *BiblZábl* 2vb

Příklad č. 5: Obs. ad Ex 12: *pokropení podvojí krví beránkovú* *BiblZábl* 2vb

Pravděpodobně nejstarším z biblických pramenů opatřených sumáři je *Bible Bočkova* (dále *BiblBoč*), která byla sepsána ve dvou svazcích někdy mezi lety 1430–1450 a řadí se k 2. redakci staročeského překladu bible. Její písař zapsal sumáře pouze u části starozákonních knih a navíc je do textu zařazoval dvojím způsobem. V prvním svazku jsou obsahy umístěny pohromadě před biblické knihy:

1 Par (ff. 209va–210ra),
 2 Par (ff. 225vb–227rb),
 1 Esd (ff. 247vb–248rb),
 Neh (ff. 254va–255ra),
 2 Esd (fol. 263ra–263va),
 Tob (ff. 272va–273ra),
 Jdt (fol. 279rb–279vb),
 Est (ff. 287va–288ra),
 Job (ff. 295rb–296rb),
 Ps (ff. 312ra–317va).

V druhém svazku jsou obsahy buď vkládány před jednotlivé kapitoly biblických knih:

Pr (ff. 3ra–15va),
 Sir (ff. 32vb–61va),
 Is (ff. 62rb–80vb, jen do 41. kapitoly),
 Jr (fol. 92rb, jen před 1. kapitolou),

nebo jsou opět umístěny souborně před biblické knihy:

Eccl (ff. 15va–16rb),
Ct (fol. 19rb–19va),
Sap (fol. 22ra–22vb).

Sumáře se shodují se zněním BiblLitTřeb po korektorských úpravách, na některých místech jsou drobně pozměněny (tabulka č. 2).

Tabulka č. 2. Srovnání sumářů *Bible Bočkovy* a *Bible litoměřicko-třeboňské*

Pramen	BiblBoč	BiblLitTřeb
Obs. ad 2 Par 17	[226ra] <i>Kapitola XVII.</i> <i>Jozaphat, dobrý syn Aza, osadil města hrazená a byl bohat výsosti, a luhy zkazil, kazatele po městech rozeslal, aby učili zákonu jeho, nepřítelé jeho dani jemu dáváchu a on domy a města děláše, mají mnoho tisícov oděncov.</i>	[262va] <i>Kapitola osedmnádstá</i> <i>Jozafat, dobrý syn Asa, osadil města hrazená a byl bohat výsosti, a luhy zkazil, kazatele po městech rozeslal, aby učili zákonu jeho. [Protož báchu sě jeho nepřítelé korektor in marg.] a dani jemu dáváchu a on domy děláše, mají mnoho tisícov oděncov.</i>
Obs. ad Tob 12	[272vb] <i>Kapitola dvanádstá</i> <i>Chtěli anjelu práci jeho zaplatiti, mniec, by byl člověk, a on se jim zjevil, že jest anjel boží a odplaty té nepotře[273ra]buje.</i>	[265ra] <i>Kapitola dvanáctá</i> <i>Chtěli andělu jeho práci zaplatiti, [mniec by byl člověk, korektor in marg.] a on se jim zjevil, že jest anděl boží a odplaty té nepotře[273ra]buje.</i>

Další dva prameny z 2. třetiny 15. století, *Starý zákon litoměřický* (dále BiblLitSZ) a *Starý zákon Dlabáčův* (dále BiblDlabSZ), se řadí k 3. redakci staročeského biblického překladu. Sumáře jsou v nich vkládány před jednotlivé kapitoly starozákonních knih od První knihy Mojžíšovy po Žaltář.¹² Na začátku je za předmluvou na celou bibli a na Pentateuch (Prol. HierPaul, Prol. ad Pentat) (srov. Kresingerová & Pečírková, 2012, s. 143) zapsána navíc *předmluva svatého Jeronýma na všecko registrum vsie biblie* (BiblLitSZ 7ra, *předmluva na všecko registrum vsie biblie* BiblDlabSZ 5ra) neboli úvod k sumářům, jak jej známe z BiblLitTřeb. Znění jednotlivých obsahů se víceméně shoduje s překladem BiblLitTřeb, úpravy navržené korektorem, spočívající v rozšíření textu či ve variantních překladech, nejsou v těchto Starých zákonech reflektovány

¹² V BiblDlabSZ stojí obsahy též před kapitolami Třetí a Čtvrté knihy Esdrášovy (2 Esd a 4 Esd), BiblLitSZ tyto deuterokanonické knihy vynechává.

(příklady č. 6 a 7). Tyto prameny vycházejí ze starší a původnější nedochované předlohy souboru sumářů, než je zachycena v BiblLitTřeb.

Příklad č. 6: Obs. ad Ex 10: 10. *O kobyilkách a tmách hustých v Ejiptě* BiblLitSZ 46rb, BiblDlabSZ 39rb

Příklad č. 7: Obs. ad Ex 12: *pokropení veřeji krví beránkovú* BiblLitSZ 47rb, BiblDlabSZ 40rb

Starý zákon v klementinském sborníku (dále BiblKlemSbSZ) z roku 1465 obsahuje jen výběr starozákonních knih (Tob–Job, Pr–Sir). Sumáře, označené jako *kontinuacie* (fol. 150rb), jsou vkládány před jednotlivé kapitoly starozákonních knih Tob, Jdt, Est, Job (ff. 150rb–195vb). U pětice Šalamounových knih (ff. 199ra–259va) jsou uvedeny jen sumáře k prvním kapitolám příslušných knih, a to hned mezi předmluvami k daným knihám, které jsou zapsané pohromadě na začátku před samotným biblickým textem (ff. 196ra–198rb), tj. obsah na 1. kapitolu knihy Přísloví se nachází na fol. 197rb, obsah na 1. kapitolu Kazatele a Písne písni na fol. 197va, obsah na 1. kapitolu Knihy Moudrosti na fol. 197vb a obsah na 1. kapitolu Sirachovce na fol. 198rb. Původní znění z obsahového souboru z BiblLitTřeb je v BiblKlemSbSZ upravováno (příklad č. 8), měněna je především lexikální stránka textu.

Příklad č. 8: Obs. ad Tob 1: *Tobiáš jsa u vazbě* BiblLitTřeb L1 264va; *Tobiáš jsa u vězení* BiblKlemSbSZ 150rb

Obs. ad Pr 1: *k hřešným se nepřitovařišiti* BiblLitTřeb L1 241ra; *k hřešným se nepřitovařišovati* BiblKlemSbSZ 197rb

Obs. ad Eccl 1: *bláznón neskonaný jest počet* BiblLitTřeb L1 242vb; *bláznón bezčíslný jest počet* BiblKlemSbSZ 197va

Obs. ad Ct 1: *ona jeho k snópku mirry přirovnává* BiblLitTřeb L1 243rb; *ona jeho k laskominám přirovnává* BiblKlemSbSZ 197vb

V dalším ze Starých zákonů, které patří ke 3. redakci, jsou sumáře doplněny jen v Knize žalmů. Tento rukopis zvaný *Starý zákon mikulovský menší* (dále BiblMikSZMen) pochází z druhé poloviny 15. století. Obsahy jsou zde součástí nadpisů psaných rubrikou (ff. 312ra–356va), například obsah prvního žalmu je součástí nadpisu k celému Žaltáři (tabulka č. 3). Ve znění dochází jen k drobným jazykovým úpravám, například sloveso *vystřiehá* je nahrazeno tvarem *ostřiehá*.

Tabulka č. 3. Srovnání obsahu k 1. žalmu v *Starém zákoně mikulovském menším* a v *Bibli litoměřicko-třeboňské*

Pramen	BiblMikSZMen	BiblLitTřeb
Obs. ad Ps 1	[312ra] <i>Vypravuje David, že muž blažený jest, jenž se ostříhá zlosti a činí ctnosti. Protož mieti bude prospěch, ale zlí zahynú. Počínají se knihy chval božských nebo knihy samomluvení Davida proroka o Kristovi. Žalm první et cetera</i>	[2. díl, 267rb] <i>Žalm prvý Blažený muž, kterýž neodšel v radu Vypravuje David, že muž blažený jest, jenž se vystříhá zlosti a činí ctnosti. Protož mieti bude prospěch, ale zlí zahynú.</i>

Sumáře k žalmům ve znění BiblLitTřeb se dostaly také do dvou samostatných žaltářů. Do *Žaltáře klementinského* (dále *ŽaltKlem*) z poloviny 14. století, v němž je zapsán druhý překlad žaltáře, byly obsahy jednotlivých žalmů doplněny až zhruba sto let po sepsání rukopisu. Jsou zapsány spolu s rejstříkem incipitů žalmů na 12 foliích, které byly dodatečně k rukopisu přivázány (fol. 1r–1v: kusy rejstřík začátků žalmů s náslovím M–Z; ff. 2r–12v: obsahy žalmů). Tyto dodatky jsou signálem změny funkce žaltářů v 15. století oproti jejich užívání ve století předcházejícím. Obsahy jsou uvozeny incipitem příslušného žalmu stejně jako v sumářích BiblLitTřeb, kde jsou vždy uvedeny první slova žalmu v rozsahu jednoho řádku. Jak je zřejmé z příkladu obsahu k 3. žalmu (tabulka č. 4), znění samotných obsahů se v zásadě shoduje s BiblLitTřeb, avšak incipity žalmů se od BiblLitTřeb liší a jsou shodné s jejich zněním v *ŽaltKlem*, tedy s druhým překladem žaltáře (srov. Kyas, 1997, s. 33–34).

Tabulka č. 4. Srovnání obsahu k 3. žalmu v *Žaltáři klementinském* a v *Bibli litoměřicko-třeboňské*

Pramen	ŽaltKlem	BiblLitTřeb
Obs. ad Ps 3	[2ra] <i>III. Hospodine, co sú se rozmnožili, ješto mútie mě Tůží spravedlivý bohu, že sú se rozmnožili nepřetelé jeho, a prosí zproštění od nich, pravě své poníženie i povýšenie od boha.</i>	[2. díl, 267rb] <i>Žalm třetí Pane, co sú se rozmnožili, kteří za-Tůží spravedlný bohu, že se rozmnožili nepřietelé jeho. A prosí zprošćenie ot nich, pravě své poníženie i povýšenie ot boha.</i>
Žalm Ps 3,2	[13v] <i>Hospodine, co rozmožili sú se, již mútie mě?</i>	[3. díl, 32rb] <i>Hospodine, i co rozmoženi sú se, jenž mútie mě?</i>

Sumáře byly též zapracovány do žaltáře, který byl roku 1475 zhotoven pro blíže neznámého bratra Jiešu (dále ŽaltJieš). Anonymní autor upravil žaltář tak, aby byl vhodný pro osobní modlitbu: nadpisy u jednotlivých žalmů rozšířil o podrobné obsahy ve znění BiblLitTřeb a na konec každého žalmu zařadil modlitbu. První strana žaltáře chybí, a tak je v celosti doložen až 3. žalm, který nejprve začíná žalmovým nadpisem (Ps 3,1) rozšířeným o sumář, pokračuje verši 2 až 9 a končí modlitbou (příklad č. 9).

Příklad č. 9: Ps 3,1] *Tento žalm učinil David, když shřešiv utiekal před Absolonem, synem svým. A tak se modlil poníživ se pánu. [Obs ad Ps 3] A túží spravedlivý bohu, že sú se rozmnožili nepřítelé jeho, a prosí zproštění od nich, pravě své poníženie i povýšenie ot boha.*

[Ps 3,2] *Pane, proč sú se rozmnožili, kteříž mútie mě, mnozí povstávají proti mně [...]* [Ps 3,9] *Páně jest spasenie a nad lidem tvým požehnánie tvé.*

Modlitba: Vylí, hospodine, požehnánie tvé na nás, abychom tvým zmrtvých vstáním ohrazení jsúce, nebáli bychom se protivných hříechov obklíčeníe.

Opatření žalmů stručným popisem bylo ve staročeských biblích běžnější, setkáváme se s nimi i v dalších pramenech. Jedná se však o popisky jiného znění, které se často zaměřují nejen na literární, doslovný smysl žalmu, ale také na jeho přenesený smysl. Sumáře tohoto druhu byly zařazeny i do nového překladu Žaltáře pro 4. redakci (srov. Svobodová, 2019, s. 57). Jinak tomu ovšem bylo s obsahy ke knihám Nového zákona. Sumáře novozákonních knih jsou kromě souboru v BiblLitTřeb dochovány jen na jediném zlomku biblického rukopisu, pocházejícího pravděpodobně ze samostatného Nového zákona, ze kterého se zachoval pouze jediný list, sloužící stále jako přebal starého tisku v Národní knihovně v Praze (dále Bibl NK 46 E 151).¹³ Na fragmentu se nachází obsah na List Filomenovi, který má jedinou kapitolu, a jeho znění se textově zcela shoduje s BiblLitTřeb (tabulka č. 5).

---

¹³ Zlomek Nového zákona tvoří 1 folio dochované na vazbě tisku Sébastien Castellion, *Dialogorum sacrorum libri quatuor*. Praha, Jiří Černý z Černého Mostu 1579.

Tabulka č. 5. Srovnání obsahu k Listu Filomenovi na zlomku Nového zákona
a v *Bibli litoměřicko-třeboňské*

Pramen	Bibl NK 46 E 151	BiblLitTřeb
Obs. ad Phil	[1ra] <i>Kapitola k Filomenovi Milost a pokoj vzkazuje jemu a chválé vieru jeho, a že mnohým věrným jest pohodlen a že doufá jemu. Prosí jeho za Onezima, sluhu jeho, aby jeho milostivě přijal jakožto hodného jemu i sobě, jehož jako nehodného byl otbyl, neb jest snad na hodinu ot něho odstúpil, aby s ním vždy ostal. A velí sobě hospodu připraviti. A po [1rb] zdravuje jeho ot Epafrasa, jenž s ním vězal.</i>	[288rb] <i>Počíná se Epištola svatého Pavla k Filomenovi, jenž má jednu kapitolu Milost a pokoj vzkazuje jemu a chválé vieru jeho, a že mnohým věrným jest pohodlen a že doufá [288va] jemu¹. Prosí jeho za Onezima, sluhu jeho, aby jeho milostivě přijal jakožto hodného jemu i sobě, jehož jako nehodného byl otbyl, neb jest snad na hodinu ot něho odstúpil, aby s ním vždy ostal. A velí sobě hospodu připraviti. A pozdravuje jeho od Epafrasa, jenž s ním vězal.</i>

¹ jemu] ge| gemv rkp.

Staročeská bible měla v 15. století vliv na jiné vernakulární překlady, a dokonce byla přímou předlohou pro převod bible do některých slovanských jazyků, jako jsou stará polština¹⁴ a rusínština (staroběloruština)¹⁵. Staročeské parabiblické texty byly však reflektovány v těchto překladech velmi málo. Stopy českých biblických předmluv, které obsahovala většina staročeských rukopisných biblí a samostatných Starých a Nových zákonů (*Staročeské biblické předmluvy*, 2019, s. 152), nacházíme pouze v latinsko-polském biblickém slovníku. Ten byl utvořen v třetí čtvrtině 15. století zkrácením a popoštěním latinsko-české předlohy, která vykládala i obtížná slova z biblických prologů. Jejím prostřednictvím se pak slova z předmluv dostala i do dvou polských mamotrektů (srov. Kyas, 1979, 1997, s. 123). Obsahy jednotlivých kapitol bib-

¹⁴ Polští překladatelé žaltáře na přelomu 14. a 15. století pracovali podle V. Kyase (Kyas, 1997, s. 120–122) s nejstarším překladem staročeského žaltáře, ve kterém bylo zároveň zaznamenáno formou mezipřekladek glos znění druhého překladu. Srov. Kamińska, 1981, 1993; Kowalska, 2003 aj. Jako předlohu rukopisné *Bible královny Žofie* z roku 1455 stanovil V. Kyas (1997, s. 123) nedochovanou kompilovanou bibli obsahující v různých částech znění 1. 2. a 3. redakce staročeského překladu bible, nezřídka ve zvláštní úpravě. Srov. Deptuchowa, 2008, s. 9–12; Kwilecka, 2003, s. 199–207 aj.

¹⁵ Rusínský překlad Písne písni, který vychází z 3. redakce staročeského překladu bible, se dochoval v jediném opise z poslední čtvrtiny 15. století, srov. Verkholtantsev, 2008, s. 46–47.

lických knih do staropolského biblického překladu nepronikly, nenacházíme je ani v *Žaltáři floriánském*, ani v *Žaltáři pulavském*, ani v *Bibli královny Žofie*; české bible, které byly předlohou polskému převodu, zřejmě sumáře neobsahovaly.

Rozkvět biblických sumářů přišel v českých zemích až s technicky vyspělejší tiskem 16. století. Nejprve byly sumáře v novém samostatném znění zařazeny do záhlaví biblických knih a jednotlivých kapitol *Bible benátské*, která obsahuje upravený text 4. redakce a která byla vytištěna v roce 1506 na přání českých objednavatelů v severoitalském centru knihtisku. Následně byly obsahy tradovány i do dalších biblických tisků Pavla Severina z Kapí Hory (1529, 1537), Jiřího Melantricha z Aventina (1549, 1556–1557, 1560–1561 aj.) i Samuela Adama z Veleslavína (1613) a staly se běžnou součástí české bible (*Staročeské biblické předmluvy*, 2019, s. 81–84).¹⁶

Potřebu dalšího výzkumu staročeských biblických sumářů včetně jejich kritické edice potvrzuje i jejich jedinečná slovní zásoba. Toho si byl vědom již Jan Gebauer, proto obsahy z BiblLitTřeb byly excerpovány pro jeho *Slovník staročeský* (1903–1904).¹⁷ S doklady z obsahů se setkáme i v akademickém *Staročeském slovníku* (1968–2008), kde však nejsou výrazněji jako obsahy označeny – na rozdíl od souboru biblických prologů (ProlBibl) a *Výkladů hebrejských jmen* (VýklHebr) nemají ve slovníku vlastní zkratku památky.¹⁸ Kromě běžných výrazů, náboženských a biblických pojmů přináší obsahy též doklady na nová slova. Jedním z nich je lexém *tykevníč* z obsahu na 6. kapitolu Barucha, jinde v staré češtině nezachycený (příklad č. 10).¹⁹ Spojením *strašidlo v tykevníci* je míněn strašák na dýňovém poli, o kterém se mluví v 69. verši této kapitoly. Autor zjevně skládal obsahy, aniž by pracoval s překladem Barucha v biblích 1. redakce, neboť místo, kde rostou dýně, je v BiblLitTřeb označeno jako *dynná zahrada*. Autorem některých neologismů v sumářích je také korektor BiblLitTřeb, například substantiva *rozbrojitel* ‘buřič, kdo vnáší rozbroj’ (výše příklad č. 3), *pekárník*

¹⁶ *Bible benátská* spolu s parabiblickými texty byla dále inspirací pro tisk rusínské bible, který v Praze v letech 1517–1519 připravil běloruský lékař a vydavatel Francisk Skorina, srov. Verkholantsev, 2008, s. 27, 50; Voit, 2017, s. 165, 202–208, 269.

¹⁷ Srov. popis pramene, který je dostupný online na WWW – http://bara.ujc.cas.cz/bara/img/70/149818879_234232?db=3. Citováno 1. 10. 2018.

¹⁸ Doklady jsou citovány pod zkratkou BiblLitTřeb L1, ff. 233a–290a, srov. například hesla *nástrojčě*, *nevřleti*, *nezpytaný*, *obléněti*, *pavlaka*, *pecnec*, *podkasati*, *prvorodilý*.

¹⁹ Srov. pozn. č. 10.

‘vrchní pekař’ (příklad č. 11) a adjektiva *zpeřestělý* ‘pestrě zbarvený, strakatý’ (příklad č. 12). Ani on nepřihlížel k odpovídajícímu českému znění v prvoredakčním překladu bible.

Příklad č. 10: Obs. ad Bar 6: [...] *velí jich [model] netbati, jakožto strašidla v tykevnici* BiblLitTřeb, 2. díl, 277va

srov. Bar 6,69: *Neb jakožto v dynné zahradě strašidlo nic nestřeže²⁰, takež sú bohové jich dřevění a stříbrní a pozlacení* BiblLitTřeb, 3. díl, 138rb

Příklad č. 11: Obs. ad Gn 40: *Vladaři pekařskému a vladaři čiešníkóvému vyložil Josef sny a tak se zračili [že čiešník navrácen k svému úřadu a pekárník oběšen korektor in marg.]* BiblLitTřeb, 2. díl, 234vb

srov. Gn 40,16: *To vida podstolé nebo pekař, že jest múdrě sen vyložil* BiblLitTřeb, 1. díl, 195rb

Příklad č. 12: Obs. ad Gn 30: *Jakub zbohatěl chytrostí na ovciech [zpeřestělých korektor in marg.]* BiblLitTřeb, 2. díl, 234va

srov. Gn 30,39: *I stalo se, tak že v tu chvíli, kdyžto ovce počínají březie býti, na to prútie hlédaly a tak všechny jehence peřesté a pstré zjehnyly* BiblLitTřeb, 1. díl, 189vb

Přehledový popis dochování biblických obsahů, které vznikly na počátku 15. století, ve staročeských biblických pramenech, ukázal, že ačkoli obsahy biblických knih nepatří k nejčastějším paratextům středověké Vulgáty, svoje místo si v české bibli našly – staly se orientační pomůckou především pro starozákonní knihy, které jsou textově rozsáhlé a obsahově rozmanité a popisují dlouhé období dějin židovského národa. Sumáře se uplatnily též jako pomůcka v orientaci mezi stopadesáti žalmy, které nejen sloužily jako liturgické texty při mši a hodinkách, ale nacházely čím dál větší uplatnění v soukromé modlitbě. Další výzkum zaměřený především na jejich slovní zásobu slibuje přínos v bádání o staročeském lexiku, formování biblického stylu a využití českého biblického překladu v 15. století.

²⁰ nestřeže] nestrzieie rkp.

Zkratky

- BiblBoč – *Bible Bočkova*, 1430–1450.
 BiblDlabSZ – *Starý zákon Dlabačův*, n.d.
 BiblDražď – *Bible drážďanská*, n.d.
 BiblKlemSbSZ – *Starý zákon v klementinském sborníku*, 1465
 BiblLitSZ – *Starý zákon litoměřický*, n.d.
 BiblLitTřeb – *Bible litoměřicko-třeboňská*, 1410–1414.
 BiblMikSZMen – *Starý zákon mikulovský menší*, n.d.
 Bibl NK 46 E 151 – *Zlomek Nového zákona*, n.d.
 ŽaltJieš – *Žaltář Jiešův*, 1475
 ŽaltKlem – *Žaltář klementinský*, n.d.

Bibliografie

Rukopisy

- Bible Bočkova* [BiblBoč]. (1430–1450). [Manuscript]. Fond G10 Sběrka rukopisů Zemského archivu [Inv. č. 123/1 (1. díl: Gn–Ps), 123/2 (2. díl: Pr–Ap)]. Moravský zemský archiv, Brno.
- Bible drážďanská* [BiblDražď]. (n.d.). [Manuscript]. Unpreserved, formerly (Sign. O e 85) Die Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Dresden.
- Bible litoměřicko-třeboňská* (též *zmrzlíkovská*) [BiblLitTřeb]. (1409–1414). [Manuscript]. Státní oblastní archiv v Litoměřicích, fond Biskupské sbírky Litoměřice [Sign. BIF 3.2 (1. díl: Mach, Pr–Sir, A, Ja–Jud, Mt–J, Gn–Ru), BIF 3.1 (2. díl: 1 Rg – Tob, soubor biblických prologů, výklady hebrejských jmen, seznam obsahů, rejstřík perikop)]; Státní oblastní archiv v Třeboni [Sign. A 2 (3. díl: Jdt–Ps, Is–Mal, R–Hb, Ap)]. Státní oblastní archiv v Litoměřicích; Státní oblastní archiv v Třeboni, Litoměřice; Třeboň.
- Starý zákon Dlabačův* (Gn–Job) [BiblDlabSZ]. (n.d.). [Manuscript]. (Sign. DB IV 50). Strahovská knihovna, Praha.
- Starý zákon litoměřický* [BiblLitSZ]. (n.d.). [Manuscript]. Fond Biskupské sbírky Litoměřice (Sign. BIQ 13). Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Litoměřice.
- Starý zákon mikulovský menší* (Gn–Ps) [BiblMikSZMen]. (n.d.). [Manuscript]. (Sign. Mk 10). Moravská zemská knihovna, Brno.
- Starý zákon v klementinském sborníku* (Tob–Job, Pr–Sir) [BiblKlemSbSZ]. (1465). [Manuscript]. (Sign. XVII B 15). Národní knihovna České republiky, Praha.
- Zlomek Nového zákona* [Bibl NK 46 E 151]. (n.d.). [Manuscript]. (Sign. 46 E 151). Národní knihovna České republiky, Praha.

Žaltář Jiešův [ŽaltJieš]. (1475). [Manuscript]. (Sign. XVII E 15). Národní knihovna České republiky, Praha.

Žaltář klementinský [ŽaltKlem]. (n.d.). [Manuscript]. (Sign. XVII A 12). Národní knihovna České republiky, Praha.

Literatura

Bohatcová, M. (1970–1971). Vydavatelský rámec českých předbělohorských biblí. *Strahovská knihovna*, 5–6, 255–277.

De Bruyne, D. (2014). *Summaries, divisions and rubrics of the Latin Bible: Introductions by Pierre-Maurice Bogaert and Thomas O'Loughlin*. Turnhout: Brepols. <https://doi.org/10.1484/M.STT-EB.5.107417>

Deptuchowa, E. (2008). *Odpowiedniki czeskiego aorystu w Biblii królowej Zofii*. Kraków: LEXIS.

Eliáš, J. O. (1971). *Rukopisy českých biblí v našich knihovnách* (Unpublished doctoral dissertation). FF MU, Brno.

Gebauer, J. (1903–1904). *Slovník staročeský* (Vols. 1–2). Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa – Unie.

Graciotti, S. (1964). *La bibbia paleoboema della biblioteca di Brera*. Milano: Vita e Pensiero.

Homolková, M. (2014). Prology ve staročeském překladu části postily Mikuláše Lyry ve vztahu k prologům ve staročeských biblích. In O. Halama (Ed.), *Amica Sponsa Mater. Bible v čase reformace* (pp. 9–23). Praha: Kalich.

Homolková, M., & Voleková, K. (2016). Staročeské biblické prology: Argumenta k listům sv. Pavla. *Listy filologické*, 139(1–2), 91–120.

Hudson, A., & Solopova, E. (2016). The Latin text. In E. Solopova (Ed.), *The Wycliffite Bible: Origin, history and interpretation* (pp. 107–132). Leiden: Brill.

Kamińska, M. (1981). *Psalterz floriański: Monografia językowa: Cz. 1. Ortografia, fonetyka, fleksja imion*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Kamińska, M. (1991). *Psalterz floriański: Monografia językowa: Cz. 2. Fleksja liczebników, zaimków, czasowników*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.

Kowalska, D. (2003). *Styl językowy "Psalterza floriańskiego" na tle porównawczym*. Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie.

Kreisingerová, H., & Pečirková, J. (2012). Biblické prology ve staročeských biblích. In P. Nejedlý & M. Vajdllová (Eds.), *Cesty slov* (pp. 134–150). Praha: Ústav pro jazyk český.

Kwilecka, I. (2003). *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.

Kyas, V. (1976). K staročeským termínům z oblasti filologie. *Listy filologické*, 99, 86–102.

Kyas, V. (1979). K výrazům z biblických prologů v staropolských mamotrektech. In J. Safarewicz (Ed.), *Opuscula Polono-Slavica* (pp. 205–208). Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum.

Kyas, V. (1997). *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad.

- Light, L. (1994). French Bibles c. 1200–30: A new look at the origin of the Paris Bible. In R. Gameson (Ed.), *The early medieval Bible: Its production, decoration and use* (pp. 155–176). Cambridge: Cambridge University Press.
- Orłoś, T. Z. (1992). Berlińsko-krakowski fragment staroczeskiego rękopisu Nowego Testamentu. In *Studia bohemistyczne* (Pt. 1, pp. 8–30). Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych “Universitas”.
- Pytlíková, M. (2018). Staročeský překlad *Výkladů hebrejských jmen* jako specifický zdroj lexikálních jednotek. In *Jazyková euromosaika: Sborník z 14. mezinárodního setkání mladých lingvistů* (pp. 33–48). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Pytlíková, M., & Svobodová, A. (2016). Staročeské biblické prology: Textové dochování a výběr výchozího rukopisu pro kritickou edici. *Listy filologické*, 139, 73–89.
- Schröpfer, J. (1971). Ein Stuttgarter alttschechischer Bibelprolog und die Orthographia bohemica. In J. Schröpfer (Ed.), *Sodalitium Slavizantium Hamburgense in honorem Dietrich Gerhardt* (pp. 349–370). Amsterdam: Hakkert.
- Slovník středověké latiny v českých zemích*. (1977–2016). (Vols. 1–23). Praha: Academia, KLP.
- Sobalíková, H. (2009). Bible Litoměřicko-třeboňská v proměnách staletí. In *Varia XVI: Zborník materiálův zo XVI. kolokvia mladých jazykovedcov (Častá-Papiernička 8.–10. 11. 2006)* (pp. 467–474). Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúta SAV.
- Solopova, E. (2016). *Manuscripts of the Wycliffite Bible in the Bodleian and Oxford College Libraries*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Staročeské biblické předmluvy*. (2019). (K. Voleková & A. Svobodová, Eds.). Praha: Scriptorium.
- Staročeský slovník*. (1968–2006). Praha: Academia.
- Staročeský slovník: Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek*. (1968). Praha: Academia.
- Stegmüller, F. (1981). *Repertorium Biblicum Medii Aevi: Vol. 1. Initia biblica, Apocrypha, Prologi*. Matriti: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto Francisco Suárez.
- Svobodová, A. (2019). The new Old Czech translation of the Psalter in the first printed Bibles. In V. Agrigoroaei & I. Sasu (Eds.), *Vernacular Psalters and the early rise of linguistic identities: The Romanian case* (pp. 55–59). Bucharest: DARK Publishing – Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. (Museikon Studies, 1).
- Van Liere, F. (2012). The Latin Bible, c. 900 to the Council of Trent, 1546. In R. Marsden & E. Matter, *The new Cambridge history of the Bible: Vol. 2. From 600 to 1450* (pp. 93–109). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521860062.007>
- Verkholtantsev, J. (2008). *Ruthenica Bohemica: Ruthenian translations from Czech in the Grand Duchy of Lithuania and Poland*. Wien: Lit Verlag.
- Vintr, J. (2012). Prvotisky českého žaltáře. In S. Čmejková, J. Hoffmannová, & J. Klímová (Eds.), *Čeština v pohledu synchronním a diachronním: Stoleté kořeny Ústavu pro jazyk český* (pp. 179–184). Praha: Karolinum.

Voit, P. (2017). *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí: Pt. II. Tiskaři pro víru i tiskaři pro obrození národa 1498–1547*. Praha: Academia.

Voleková, K., & Svobodová, A. (2019). *Nebiblické texty v staročeských překladech Bible*. In P. Cermanová, & P. Soukup (Eds.), *Husitské re-formace: Proměna kulturního kódu v 15. století* (pp. 101–143). Praha: NLN.

Old Czech Summaries in Fifteenth-Century Bibles

Summary

This article focuses on some non-biblical texts accompanying Old Czech Bible translations in the Middle Ages. The oldest translation of the entire Bible into Old Czech, which comes from the 1350s, included a particular type of non-biblical texts: prefaces to biblical books. The following Old Czech revisions and new translations of the Bible were provided, to varying degrees, with other textual aids, such as the lists of Mass readings. In this paper, we focus on the so-called *capitula*, summaries of individual chapters of particular biblical books. In the Middle Ages, the *capitula* were an aid providing orientation in the text for the study of the Holy Writ in Latin. During the revision of the Czech biblical translation at the turn of the fourteenth and fifteenth centuries, chapter summaries in Latin were also translated. However, they are only preserved in their entirety in one manuscript, the second volume of the Litoměřice-Třeboň Bible. Other Old Czech Bibles included biblical summaries only exceptionally and selectively; the Old Czech chapter summaries survived in nine biblical manuscripts, mainly before individual chapters of selected books of the Old Testament. They were primarily intended to familiarise readers with the content of the text. The biblical summaries deserve a critical edition and further research, especially for their Old Czech vocabulary, reflecting the formation of biblical language and style in the late Middle Ages.

Staroczeskie streszczenia w piętnastowiecznych tłumaczeniach Biblii

Streszczenie

Niniejszy artykuł jest poświęcony tekstom towarzyszącym staroczeskim przekładom Biblii z okresu średniowiecza. Pierwszy staroczeski przekład całej Biblii, pochodzący z lat pięćdziesiątych XIV wieku, zawierał również szczególny rodzaj tekstu: przedmowy do poszczególnych ksiąg. Zarówno jego zmodyfikowane wersje, jak i nowe przekłady, były (w różnym stopniu) zaopatrzone w teksty pomocnicze, na przykład listy czytań mszalnych. Przedstawiona analiza omawia tzw. *capitula*, czyli streszczenia poszczególnych rozdziałów ksiąg biblijnych. W średniowieczu stanowiły one jedyną w swoim rodzaju pomoc, umożliwiającą orientację w treści łacińskiego tekstu Pisma Świętego. Podczas modyfikacji czeskiego przekładu Biblii na przełomie XIV i XV wieku przetłumaczono również łacińskie streszczenia; zachowały się one w całości tylko w jednym manuskrypcie – drugim tomie Biblii litomierzycko-trzebońskiej. Inne bible staroczeskie zawierały takie streszczenia tylko w wybranych rozdziałach; zachowały się one w dziewięciu manuskryptach, gdzie w większości przypadków poprzedzają poszczególne rozdziały wybranych ksiąg Starego Testamentu. Ich głównym celem było zapoznanie czytelnika z treścią tekstu biblijnego. Streszczenia, o których mowa, zasługują na krytyczne opracowanie i dalsze badania, zwłaszcza ze względu na staroczeskie słownictwo, odzwierciedlające formowanie się języka i stylu biblijnego w okresie późnego średniowiecza.

Keywords: Old Czech; Bible; translation; summaries; biblical language; vocabulary

Słowa kluczowe: język staroczeski; Biblia; przekład; streszczenia; język biblijny; słownictwo

---

Kateřina Voleková, Czech Language Institute of the Czech Academy of Sciences, Prague

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1845-0352>

Correspondence: volekova@ujc.cas.cz

The preparation of this article was financed within the statutory activity of the Czech Language Institute of the Czech Academy of Sciences (RVO No. 6837809).

Competing interests: The author declares that she has no competing interests.